

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 338.244.47

DOI: 10.37332/2309-1533.2019.5-6.15

JEL Classification: O13, Q13, R58

Хомюк Н.Л.,
канд. екон. наук, докторант кафедри міжнародних
економічних відносин та управління проектами,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки

НАПРЯМИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Khomiuk N.L.,
cand.sc.(econ.), doctoral candidate at the department
of international economic relations and project management,
Lesya Ukrainka Eastern European National University

DIRECTIONS OF DIVERSIFICATION OF RURAL DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF DECENTRALIZATION

Постановка проблеми. На даний час диверсифікація вважається елементом стратегічного управління, який виник як результат максимального задоволення попиту споживачів та збереження конкурентних переваг фірм. Слід зазначити, що диверсифікація набуває все більшого обговорення серед науковців. Це спричинено тим, що організації прагнуть збільшити свої доходи та вистояти в нестабільних умовах політичного та економічного розвитку країни [1]. Таким чином, визначення напрямів диверсифікації розвитку сільських територій є актуальним як у теоретичному, так і практичному плані.

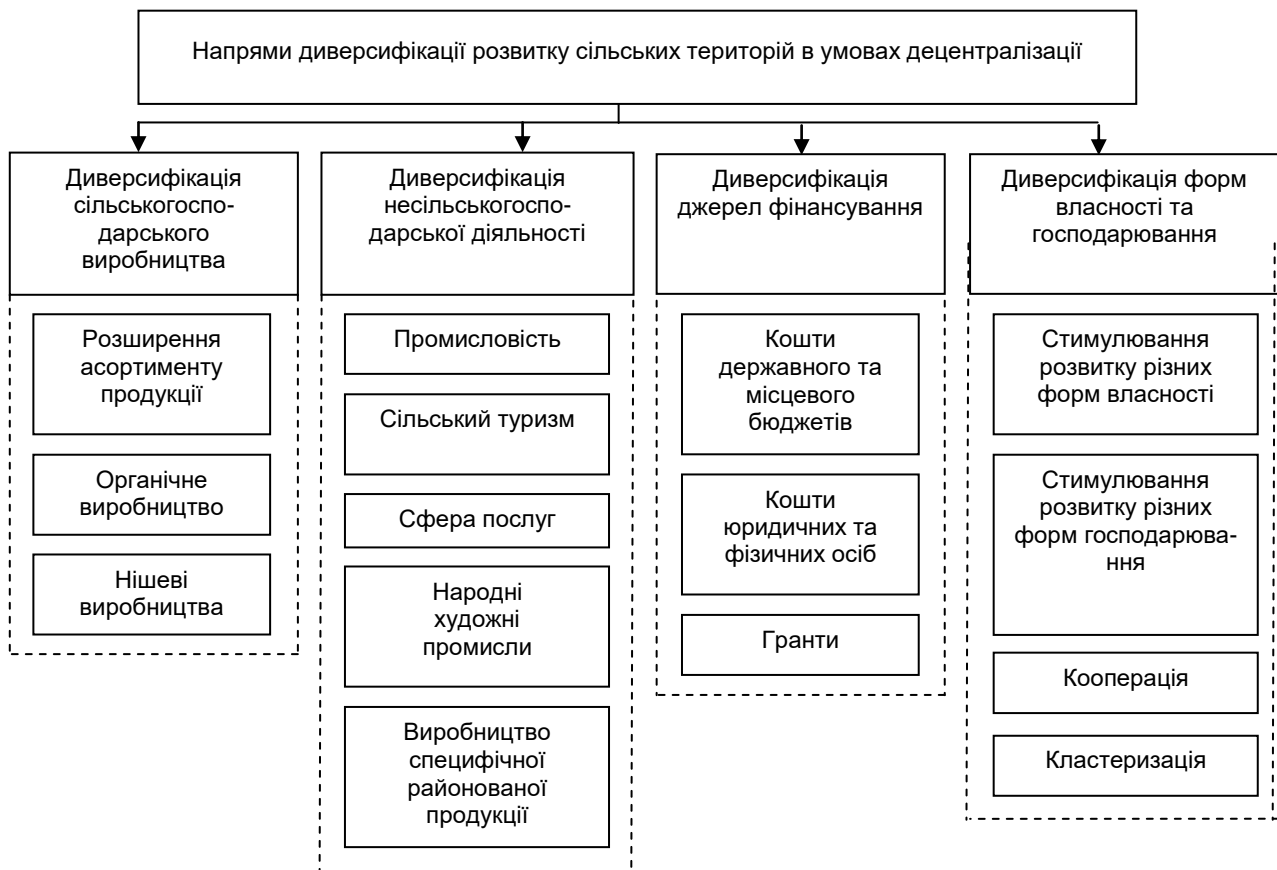
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем розвитку сільських територій приділено увагу таких вчених, як В. Бойко, В. Борщевський, Т. Гоголь, О. Гуророва, Ю. Губені, В. Діесперов, І. Кульчій, А. Ключник, М. Лесів, А. Лісовий, М. Малік, Л. Мармуль, О. Павлов, Н. Рідей, Х. Притула, М. Хвесик, В. Юрчишин та багато інших. Однак, попри значний обсяг публікацій із дослідженої тематики, залишаються недостатньо розробленими питання розкриття напрямів диверсифікації розвитку сільських територій як у науковому, так і прикладному аспектах.

Постановка завдання. Метою статті є визначення напрямів диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації з метою підвищення якості життя сільського населення, забезпечення конкурентоспроможності сільських територій та досягнення екологічної безпеки. Для досягнення мети було поставлено наступні завдання: проаналізувати наукову літературу щодо розвитку сільських територій; виокремити та обґрунтувати напрями диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою забезпечення соціо-еколого-економічного розвитку сільських територій пропонуємо такі напрями диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації (рис. 1).

Кожна об'єднана територіальна громада, кожне підприємство та кожен житель села повинні самі вирішити, який напрям диверсифікації їм обирати або як їх поєднати, врахувавши при цьому наявні природні та економічні ресурси.

На нашу думку, диверсифікацію розвитку сільських територій у сфері сільськогосподарського виробництва слід здійснювати за рахунок розширення асортименту продукції, збільшення обсягів органічного та нішевого виробництв.

Рис. 1. Напрями диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації
Джерело: розроблено автором

Товаровиробникам, які планують диверсифікувати власне сільськогосподарське виробництво шляхом розширення існуючого асортименту, варто, в першу чергу, оцінити ринковий попит на продукцію. Це дозволить вирішити, яка сільськогосподарська продукція на даний час задовольнить потреби та вимоги потенційних споживачів. Окрім того, варто дослідити конкурентне середовище ринку, щоб отримати переваги перед потенційними конкурентами.

Одним із перспективних і досить об'єктивно зумовленим напрямом розвитку сільського господарства, як основи розвитку сільських територій, є поширення екологічно безпечного органічного виробництва сільськогосподарської продукції, що дозволить створити нові робочі місця у сільських територіях, оскільки органічне землеробство потребує більше затрат ручної праці, ніж традиційне хімізоване [2]. У світі постійно збільшується попит на продукти харчування, в тому числі й на органічні, що зумовлено не тільки збільшенням чисельності населення, але і зростанням їх доходів.

В Україні є всі передумови для розвитку органічного сільськогосподарського виробництва: потужний природний потенціал; сприятливі кліматичні умови; висока родючість ґрунтів; наявність великих площ екологічно чистих сільськогосподарських угідь; низький рівень використання мінеральних добрив, засобів захисту рослин; забезпеченість аграрної сфери економіки трудовими ресурсами; наявність ринку потенційних споживачів; експортна привабливість органічної продукції для країн ЄС [3].

Тому розвиток органічного сільського господарства дуже важливий для суспільства в цілому, адже цей вид сільськогосподарської діяльності дає можливість виробити екологічно безпечні продукти харчування та зменшити негативний антропогенний вплив на довкілля [4].

Це одним напрямом диверсифікації розвитку сільських територій, на нашу думку, є розвиток нішевого виробництва.

Виробляти масові продукти невеликим фермерським господарствам в Україні стає не вигідно. Конкурувати за обсягами, партіями та й якістю з великими агрохолдингами дрібним підприємцям надто важко та витратно. Тому сільськогосподарські виробники шукають унікальні способи заробітку, освоюючи непопулярні ніші. Це дає їм змогу отримувати більші прибутки і знаходити перспективні ринки збуту [5].

Равлики, трюфелі, устриці, форель, соми, раки – це не весь список нішевої продукції. На даний час перспективними сільськогосподарськими нішевими напрямками виробництва є вирощування

часнику, артишоку, ягідне виробництво (ожини, лохини), вирощування нових видів тварин. Проте, наприклад, вирощування рослин, не призначених для певного регіону, або використання під посів неякісного або непристосованого під певний район насіння можуть позначаються на продуктивності культури, а тому сільськогосподарський товаровиробник може зазнати збитків.

У світовій практиці поняття комплексного розвитку сільських територій тісно пов'язане із збільшенням частки несільськогосподарських видів діяльності на селі. Досвід зарубіжних країн, особливо економічно розвинених, вказує на зростаючу важливість несільськогосподарських видів діяльності на сільських територіях як альтернативних джерел доходів і передумов подальшого соціально-економічного розвитку окремих місцевостей [6].

Вибір видів несільськогосподарської діяльності для кожної сільської території індивідуальний, який залежить від природних ресурсів та її місця розташування. Найпоширенішими *напрямами диверсифікації несільськогосподарської діяльності на сільських територіях* є: промисловість, сільський зелений туризм, сфера послуг, народні художні промисли, виробництво специфічної районованої продукції.

На нашу думку, перспективними видами промисловості, які забезпечать соціо-еколого-економічний розвиток сільських територій, є: заготівля лісу; видобуток щебню, піску та корисних копалин; видобуток торфу та виробництво торф'яних брикетів, виробництво будівельних матеріалів, будівництво розважальних закладів та закладів харчової промисловості; виробництво тари та пакувальних матеріалів; переробка сільськогосподарської продукції; виробництво борошна, круп, консервованих овочів, фруктів, соків, м'ясо-молочних виробів.

Сільський зелений туризм є одним з напрямів диверсифікованого розвитку сільських територій. Згідно ст. 4 та ст. 6 Закону України «Про туризм» від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР, сільський зелений туризм визнано окремим видом туризму, розвиток якого є основним пріоритетним напрямком державної політики. У проекті Закону України «Про сільський зелений туризм» зазначено, що сільський зелений туризм – відпочинковий вид туризму, що передбачає тимчасове перебування туристів у сільській місцевості (селі) та отримання ними послуг сільського зеленого туризму (бронювання, розміщення, харчування, інформаційного обслуговування та інших видів послуг, що спрямовані на задоволення потреб туристів) [7].

Розвиток сільського туризму дозволяє сформувати комплексний туристичний продукт, який сприяє розвитку сільських територій. Залучення інвестицій у розвиток сільського зеленого туризму сприятиме: створенню робочих місць; зростанню доходів сільських жителів за рахунок надання послуг туристам і реалізації вироблених продуктів харчування; покращенню благоустрою сіл; відродженню місцевих народних промислів, звичаїв та ремесел [1].

Перспективними напрямками диверсифікації сфери послуг на сільських територіях є: транспортні перевезення, ІТ технології, медичні та косметичні послуги, апітерапія (терапія бджолами).

Оригінальні мистецькі промисли в Україні є невід'ємною складовою української культури, які увібрали в себе риси, притаманні певним регіонам України. Розвиток народних художніх промислів є ще одним перспективним напрямом диверсифікації несільськогосподарської діяльності на даний час. Проте недосконалість нормативно-правової бази, скорочення кількості спеціалізованих навчальних закладів та втрата ринків збуту даної продукції унеможливають розвиток народних художніх промислів.

Серед різноманітних видів народної творчості слід виділити: художнє ткацтво, килимарство, вишивки, писанкарство, художня обробка металів, виробництва шкіряних предметів, виготовлення дитячих іграшок із сиру, мистецтво художньої обробки дерева, особливо художня різьба [8].

Виробництво специфічної районованої продукції – виробництво продукції, яке можливе лише на певній території через сприятливі погодно-кліматичні умови, наявність певної сировинної бази, наявність транспортного сполучення. Наприклад, виробництво якісної цегли можливе лише з певного виду глини, отже, цегельний завод варто будувати в регіоні, де є поклади даної глини, щоб економити на транспортуванні сировини, а відповідно – збільшити прибутки.

Диверсифікація джерел фінансування розвитку сільських територій передбачає, що розвиток сільських територій може здійснюватися за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів, коштів юридичних та фізичних осіб, грантів [9].

З 2014 року, в рамках проведення реформи децентралізації, Уряд України щороку збільшує обсяг державної підтримки розвитку регіонів та громад. Проведений аналіз Державного бюджету показав, що у 2019 році Урядом реалізуються 79 програм державної підтримки розвитку територій, на які передбачено 84,1 млрд грн. Для порівняння, у 2018 році обсяг такої підтримки складав понад 66 млрд грн.

Кошти державної підтримки розвитку територій спрямовуються за такими напрямками, як: регіональний розвиток, розвиток сільських територій, розвиток транспортної інфраструктури, розвиток дорожньої інфраструктури, енергоефективність, екологічна безпека та сталий розвиток, розвиток спортивної інфраструктури, розвиток у сфері освіти, розвиток у сфері культури, розвиток у сфері

охорони здоров'я, інші напрями розвитку територій (у т.ч. ЦНАПи), розвиток інфраструктури (соціальне забезпечення).

Розвиток сільських територій також забезпечується за рахунок коштів з місцевих бюджетів. На території сільських об'єднаних територіальних громад реалізуються проекти та програми, які фінансуються бюджетами ОТГ, в напрямках: розвитку власної економіки, сприяння місцевому підприємництву розвитку місцевої інфраструктури.

Співпраця за міжнародними проектами і програмами завжди дає позитивні результати у об'єднанні зусиль дрібних товаровиробників для досягнення поставленої мети, прозорого механізму відбору претендентів для участі у конкурсі, виконання договірних зобов'язань. Міжнародні проекти досить успішно реалізуються в Україні. Основними донорами для України виступають США та ЄС. Значні інвестиції надходять з Канади, ФРН, Нідерландів, Швеції, Швейцарії, Японії, Данії, а також від ООН, Світового банку, ЄБРР, ОЕСР. Більшість міжнародних проектів надають безоплатну допомогу на придбання матеріально-технічних ресурсів для підприємств, які провадять свою діяльність у сільській місцевості, але за умови співфінансування з різними джерелами. Це можуть бути кошти місцевих бюджетів (обласного, районного, об'єднаних територіальних громад) та власні кошти підприємств [10].

На нашу думку, ефективність реалізації будь-яких проектів на сільських територіях залежить від правильності управлінських дій, обраної моделі управління та її успішного впровадження.

Забезпечення розвитку сільських територій можливе також за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб, тобто жителів громади, зацікавлених осіб у розвитку даної ОТГ, підприємств та організацій, які розташовані на даній території.

Диверсифікація форм власності та господарювання на сільських територіях передбачає стимулювання розвитку різних форм власності, стимулювання розвитку різних форм господарювання, створення кооперативів та кластерів.

На сільських територіях можуть бути поширені такі форми власності, як: приватна; державна корпоративна; державна; комунальна; комунальна корпоративна.

Для забезпечення ефективної діяльності об'єднаних територіальних громад, необхідно стимулювати створення та розвиток підприємств (приватних, фермерських, колективних, державних, казенних, іноземних, орендних, комунальних, дочірніх, іноземних, індивідуальних, спільних, сімейних); господарських товариств (акціонерних, повних, товариств з обмеженою відповідальністю, товариств з додатковою відповідальністю); організацій (державних, комунальних, приватних), їх об'єднань та підприємців-фізичних осіб.

Сьогодні кооператив є гарною можливістю забезпечити роботою працездатне населення у селах та селищах, де немає роботи, та вирішити проблему виїзду на заробітки молоді та працюючих людей до інших населених пунктів. Саме завдяки роботі кооперативів можна задовольнити бажання громадян працювати на благо громади, створити високооплачувані нові робочі місця, розвинути інфраструктуру населеного пункту, що дійсно зможе підвищити рівень доброту та якості життя мешканців на цій території. Окрім того, розвиток кооперативів призводить до конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників не лише на території старостинського округу, але й ОТГ загалом, по всій країні та, можливо, за кордоном. Завдяки їх діяльності на території впроваджують сучасні технології, модернізують техніку та створюють передумови для розвитку підприємницької діяльності. У свою чергу, це в рази збільшує доходи місцевого бюджету, що позначається на житті громади [11].

В Україні аграрний сектор є найбільш капіталомістким та трудомістким виробництвом внаслідок несвоєчасної модернізації обладнання та неефективному управлінні сільськогосподарськими організаціями. Як показує світовий досвід, одним з напрямів диверсифікації розвитку сільських територій є кластеризація, тобто створення та розвиток аграрних кластерів, які сприяють розвитку виробничої та соціальної інфраструктури на сільських територіях та створенню робочих місць [12].

Термін «кластер» з англійської мови перекладається як гроно, скупчення, група, пучок, жмуток і використовується в різних галузях науки. У фізиці кластер трактується як система з великої кількості слабо пов'язаних атомів або молекул; в музиці означає співзвуччя, утворене малими або великими секундами [13, с. 544]. Одним із засновників досліджень економічних питань формування та діяльності кластерів є Майкл Портер, який вважає, що кластер – це група географічно сусідніх взаємозв'язаних компаній і пов'язаних з ними організацій, які діють у певній сфері, що характеризуються спільністю діяльності й взаємодоповнюють одна одну [14, с. 258]. Також він вважає, що чим більш розвинені кластери в окремій країні, тим більш вищі в ній рівень життя населення та конкурентоспроможність економіки.

Кластер є відносно новим інструментом підвищення конкурентоспроможності країни та каталізатором розвитку її специфічних галузей. Він є ефективним засобом швидкого піднесення економіки тому, що використовує природні та історичні особливості району. Одна з головних задач у системі підвищення конкурентоспроможності сільських територій – це виявити потенціал його кластеризації.

На нашу думку, перехід на кластерну систему сприятиме підвищенню конкурентоспроможності сільських територій та розвитку різних галузей економіки, в тому числі й агропромислового комплексу.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, запропоновано диверсифікацію розвитку сільських територій у сфері сільськогосподарського виробництва здійснювати за рахунок розширення асортименту продукції, збільшення обсягів органічного та нішевого виробництва.

На нашу думку, вибір видів несільськогосподарської діяльності для кожної сільської території індивідуальний, який залежить від природних ресурсів та її місця розташування. Тому запропоновано такі напрями диверсифікації несільськогосподарської діяльності на сільських територіях, як: промисловість, сільський зелений туризм, сфера послуг, народні художні промисли, виробництво специфічної районованої продукції.

Обґрунтовано, що диверсифікація джерел фінансування розвитку сільських територій передбачає розвиток сільських територій за рахунок коштів Державного та місцевих бюджетів, коштів юридичних та фізичних осіб, грантів.

Вважаємо, що диверсифікація форм власності та господарювання на сільських територіях передбачає стимулювання розвитку різних форм власності, стимулювання розвитку різних форм господарювання, створення кооперативів та кластерів.

Література

1. Хомюк Н. Л. Диверсифікація розвитку сільських територій як економічна категорія. *Організаційно-економічні засади інформаційного забезпечення економіки*: колективна монографія. Рівне : НУВГП, 2018. С. 232-242.
2. Гилка М. Д. Розвиток сільських територій України в контексті євроінтеграційних процесів. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 4. С. 124-129.
3. Христенко Г. М. Органічне агровиробництво в Україні: проблеми і перспективи розвитку. *Економічний форум*. 2018. № 1. С. 123-129.
4. Хомюк Н. Л., Скрипчук П. М. Класифікація системи платежів за користування землями сільськогосподарського призначення. *Інформаційне забезпечення розвитку органічного сільського господарства*: монографія / ред. П. М. Скрипчук. Рівне : НУВГП, 2018. С. 121-133.
5. Перспективні напрями бізнесу: як аграрії опановують нові ніші для виробництва. URL: <https://tsn.ua/groshi/rozvedennya-ravlikiv-ta-viroschuvannya-ekzotichnih-fruktiv-yak-ukrayinski-fermeri-rozvivayut-silskiy-biznes-1234578.html> (дата звернення: 21.06.2019).
6. Ilnitsky A., Chikurova A. Diversification as a tool of anti-crisis strategy of development of rural territories in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2015. Vol. 1. No. 2. P. 51-55.
7. Про сільський та сільський зелений туризм: Проект Закону від 23.10.2003 № 4299. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4299&skl=5 (дата звернення: 22.06.2019).
8. Художні промисли в сучасній Україні як складова української культури. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11248/> (дата звернення: 15.06.2019).
9. Khomiuk N. Development of rural territories in conditions of decentralization. *Proceedings of the Third International Conference of European Academy of Science* (Bonn, 20-30 December 2018). Germany, 2019. P. 21-22.
10. Приліпко С. М. Роль міжнародних проектів технічної допомоги у розвитку обслуговуючої кооперації сільських територій. *Кооперативні читання 2017 рік*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 2 верес. 2017 р.). Житомир : ЖНАЕУ, 2017. С. 107-113.
11. Ковшова О. Що робити на селі, або про створення кооперативу. *Радник старости*. 2018. № 3. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/rs/2018/september/issue-3/article-38936.html> (дата звернення: 25.06.2019).
12. Хомюк Н. Л. Місце та роль кластеризації у формуванні земельних відносин. *Кластеризація – вагомий фактор підвищення конкурентоспроможності економіки України*: матеріали ІХ Пленуму Співки економістів України та Міжнародної науково-практичної конференції / ред. В. В. Оскольський ; упоряд. М. Ф. Ярош. Київ : [б. в.], 2014. С. 271-279.
13. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. та допов.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь: ВТФ Перун, 2005. 1728 с.
14. Портер М. Конкуренція / пер. с англ. Москва : Издательский дом «Вильямс», 2005. 608 с.

References

1. Khomiuk, N. L. (2018), "Diversification of rural development as an economic category", In: *Orhanizatsiino-ekonomichni zasady informatsiynoho zabezpechennia ekonomiky* [Organizational and economic principles of information support of the economy], collective monograph, NUVHP, Rivne, Ukraine, pp. 232-242.

2. Hylka, M. D. (2015), "Development of rural territories of Ukraine in the context of European integration processes", *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, Iss. 4, pp. 124-129.
3. Khrystenko, H. M. (2018), "Organic agricultural production in Ukraine: problems and prospects of development", *Ekonomichnyi forum*, no. 1, pp. 123-129.
4. Khomiuk, N. L. and Skrypchuk, P. M. (2018), "Classification of the system of payments for the use of agricultural land". In: Skrypchuk, P. M. (Ed.) *Informatsiine zabezpechennia rozvytku orhanichnoho silskoho hospodarstva* [Information support for organic agriculture development], monograph, NUVHP, Rivne, Ukraine, pp. 121-133.
5. "Promising Business Areas: How agrarians are gaining new niches for production", available at: <https://tsn.ua/groshi/rozvedennya-ravlikiv-ta-viroschuvannya-ekzotichnih-fruktiv-yak-ukrayinski-fermeri-rozvivayut-silskiy-biznes-1234578.html> (access date June 21, 2019).
6. Ilnitsky, A. and Chikurova, A. (2015), "Diversification as a tool of anti-crisis strategy of development of rural territories in Ukraine", *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 1, no. 2, pp. 51-55.
7. Verkhovna Rada Ukrainy (2003), *Pro silskiy ta silskiy zeleniy turizm* [About rural and rural green tourism], Proekt Zakonu dated 23.10.2003 no. 4299, available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4299&skl=5 (access date June 22, 2019).
8. "Artistic crafts in modern Ukraine as a component of Ukrainian culture", available at: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11248/> (access date June 15, 2019).
9. Khomiuk, N. (2018), "Development of rural territories in conditions of decentralization", *Proceedings of the Third International Conference of European Academy of Science* (Bonn, 20–30 December 2018), Germany, pp. 21-22.
10. Prylipko, S. M. (2017), "The role of international technical assistance projects in the development of rural cooperative service", *Kooperatyvni chytannia 2017 rik: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf.* [Cooperative Readings 2017: materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference] (Zhytomyr, 02 September 2017), ZhNAEU, Zhytomyr, Ukraine, pp. 107-113.
11. Kovshova, O. (2018), "What to do in the countryside or to set up a cooperative", *Radnyk starosty*, no. 3, available at: <https://i.factor.ua/ukr/journals/rs/2018/september/issue-3/article-38936.html> (access date June 25, 2019).
12. Khomiuk, N. L. (2014), "The place and role of clustering in the formation of land relations", *Klasteryzatsiia – vahomyi faktor pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ekonomiky Ukrainy: materialy IX Plenumu Spilky ekonomistiv Ukrainy ta Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Clustering is an important factor for increasing the competitiveness of the Ukrainian economy: Proceedings of the IX Plenum of the Union of Economists of Ukraine and the International Scientific and Practical Conference], [b.v.], Kyiv, Ukraine, pp. 271-279.
13. Busel, V. T. (Ed.) (2005), *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. ta dopov.)* [The Great Interpretative Dictionary of Modern Ukrainian (with additions and supplements)], VTF Perun, Kyiv, Irpin, Ukraine, 1728 p.
14. Porter, M. (2005), *Konkuretsiia* [Competition], Izdatelskiy dom "Viliams", Moscow, Russia, 608 p.

Стаття надійшла до редакції 26.07.2019 р.